
KÖNYVEK

Paolo Budini, Louise Labé poétesse lyonnaise (Firenze: L. S. Olschki, 2017), 184.

A tanulmánykötet kettős újraolvasás eredménye. Paolo Budini újraolvasta Louise Labé teljes életművét, valamint saját írásait, amelyeket az elmúlt harminc évben a lyoni költőnek szentelt. A szerző, ha nem is újraértelmezést, de értő és koncentrált figyelmet, orvosi terminussal élve auszkultációt ígér. Olyan külvilágot kizáró hallgatódzást, amelynek során minden apró jel, rezdülés jelentőséggel bír: ahogy a vizsgáló orvos próbálja meghallani a legcsekélyebb zörejeket és mindazt, ami eltér a normálistól, a megszokottól. Ezeket a jeleket, tartalmi és szerkezeti összefüggéseket vizsgálja Budini, ezért rendezti korábban megjelent írásait logikus szerkezeti egységbe.

Nem vitás, hogy Louise Labé ismételt hallgatódzásokra érdemes költő. Életéről keveset tudunk, már születési dátuma is kérdéses. Valamikor 1516 és 1523 között látta meg a napvilágot egy lyoni kötélverő leányaként. Az atyai mesterség ezúttal nem elhanyagolható részlet, erről a kötet szerzője hamar meggyőzi az olvasót. A kötet a 16. századi mindennapok alapvető fontosságú eszköze – elég csak a hajózásra gondolnunk –, így a mesterséget űzők jómódban éltek. A fiatal Louise gondos taníttatásban részesülhetett. Itáliai módra nevelték: nyelveket és zenét tanult, lovagolt, sőt, értett a fegyverforgatáshoz is. A „szép kötélverő” (*La Belle Cordière*) a gazdasági és kulturális virágkorát élő Lyon ismert alakja lett, akiben már kortársai is az itáliai *cortegiana honesta*, azaz a művelt és kifinomult társasági hölgy francia megfelelőjét látták. Egyedi hangú, szerelmi szenvedélyről valló költészetével vívta ki a művelt körök elismerését. Híre Kálvinhoz is eljutott, ám ő igen nyersen fogalmaz, amikor egy heves prédikációjában *plebeia meretrix*nek, azaz közönséges kurtizánnak nevezi. Labé költői életműve terjedelmét tekintve nem túl jelentős, hisz mindössze 24 szonett, 3 elégia és egy prózában írt mű (*A Szerelem és az*

Örület vitája) alkotja. A 178 oldalnyi kötet 1555-ben került ki Jean de Tournes nyomdájából.

A titokzatos életű költőnő évszázadok óta foglalkoztatja az irodalomtörténészeket. A legújabb írások közül kitűnik Mireille Huchon 2006-ban megjelent disszertációja (*Louise Labé, une créature de papier*), melyben a szerző azt állítja, hogy Louise Labé csupán „papírteremtény”, tehát sosem létezett. Huchon szerint nem is egyetlen szerző, hanem egy általa összeesküvőknek nevezett költői csoport áll a művek mögött. Élén a kor nagy tiszteletnek és népszerűségnek örvendő költője, Maurice Scève. Paolo Budini elhatárolódik ettől a merész feltételezéstől, még akkor is, ha az elgondolás olyan tudós kritikust állított maga mellé, mint Marc Fumaroli, aki tanulmányában zseniális csalásnak nevezi ezt a feltételezett költői vállalkozást.

A szerző érdeklődésének középpontjában a petrarcai *canzoniere*-t alkotó huszonnégy szonett áll. Nem Louise Labé az első, aki a toszkán dalnok példája nyomán kötetnyi költeményt szentel egyazon szerelemnek. Maurice Scève, Pontus de Tyard, Du Bellay ugyancsak szerelmes versek százait intézték vágyaik tárgyához. A kötet nyitódarabja különös jelentőséggel bír és nem csak a versgyűjteményben elfoglalt helye okán. Louise Labé ezt a költeményt Itália nyelvén, toszkán nyelvjárásban írta, bizonyítva ezzel az idegen prozódiaiban való kivételes jártasságát. A francia verselésben ritka, tizenegy szótagos sorok az *innamoramento* pillanatait idézik, amikor a lírai én végzetes sebet kap a szeretett személy pillantása nyomán.

A költemény központi motívuma a Skorpió, amelynek halálos marása csak saját mérgével gyógyítható. Budini túllépve az alakzat szemantikai szintjén, a Skorpiót a szonett heraldikai ábrázolásának tekintti, melyben az állat nyolc lába a két négyesoros strófát, a testén keresztben futó hat sáv a két tercettet, a méreggel teli fark pedig a vers végi csattanót jelképezi.

A tanulmánykötet további fejezetei a tárgyalt költemények előfordulási sorrendjében követik

egymást. A versgyűjtemény második és harmadik darabja több szempontból is összehasonlításra érdemes. A két költemény számos rokonságot mutat, de jelentős különbségek is megfigyelhetők prozódiajuk, valamint a mondatstruktúrák tekintetében. Budini meggyőző elemzései során arra a következtetésre jut, hogy a költemények valójában egyazon téma variációi. A harmadik szonettben a költő szemantikai és szintaktikai újításokkal él, mintha kifinomultságát, technikai hozzáértését akarná így bizonyítani. Nem kétséges, hogy a két költemény sorrendje tudatos döntés eredménye.

A versgyűjtemény nyolcadik darabja (*Je vis, je meurs, je me brule et me noye: Élek, halok, kígyúlok, vízbefúlok*, ford. Illyés Gyula) Louise Labé legismertebb költeménye. Az újfent Petrarcat idéző, ellentétpárokra épülő szonett formai szempontból tökéletes: öt mondat, melyek közül az első három a két négysoros strofát foglalja el, a fennmaradó kettő pedig egy-egy tercettet tölt ki. A verssorokat vizsgálva az is megállapítható, hogy egyetlen szókapcsolat sem lépi át a félsorok határát. Azaz sehol egy *enjambement*, a tízszótagos *a minore* verssorok gondos és precíz kidolgozottságról tanúskodnak. Budini számára ez a precizitás jelenti a végső érvet Mireille Huchon fent említett tézise ellenében. Huchon állítását ízekre szedve bizonyítja, hogy Labé szövege annyiban mesterséges (*artificiel*), amennyiben *mesterfogásokban gazdag*, és annyiban parodikus (*parodique*), amennyiben a szót eredeti jelentésének megfelelően (*para-oidé*), *utánzó dalként*, azaz imitációként értelmezzük.

Hasonló mikroanalitikus elemzésnek veti alá a szerző a tizenhetedik szonett utolsó sorát. A költemény központi témája a szeretett Férfi állandó és nyomasztó spirituális jelenléte. A sort alkotó hét szóalak zavarba ejtő poliszémiát teremt, még titokzatosabbá téve az egyébként is nehezen megfejthető költői beszédet. Ezúttal is kizárható annak lehetősége, hogy a többértelműség véletlen vagy bármilyen mesterségbeli hiányosság műve. Budini szerint Louise Labé titokzatossága mögött ezúttal szándékos távolságtartás rejlik. A folyamatosan önfeltárukozó, legmélyebb érzelmeiről való költő visszavonul, és nem engedi, hogy szorongása féktelenül a felszínre törjön.

Az utolsó tanulmány, ahogy a kötetszerkezetből is következik, a *canzoniere* záródarabját

vizsgálja. A búcsúszonettben a költő a lyoni *Hölgyekhez* fordul és támogatásukat kéri. Budini érdekes megállapítást tesz a költemény és a nyitőszonett kapcsolatáról. Utóbbi központi motívuma a *désir*, amely a szerelmi vágy mellett a világ megismerésére való törekvést, nyitottságot és kíváncsiságot is jelent. Az élet alapvető szükségletei ezek, hisz a vágyakozás ad értelmet a létezésnek. Ezzel szemben a zárőszonett középpontjában Érosz, a szerelmi szenvedély áll, melyet a költő immár fenyegető veszélyként ábrázol, és óva inti tőle olvasót. Budini érzékeny elemzése a sorok között megbújó a ravaszkiás félmosolyt is sejteti.

Ez a korábbi írásokat csokorba gyűjtő tanulmánykötet nagyban hozzájárulhat ahhoz, hogy újabb és újabb auszultációk által gyarapodjon Louise Labé irodalma. Külön öröndetes, hogy e tartalmas kiadvány igazán igényes, *fac simile* illusztrációkkal gazdagított formát kaphatott.

KALMÁR ANIKÓ

Regina BOCHENEK-FRANZAKOWA, Présences de George Sand en Pologne (Frankfurt am Main: Peter Lang, 2017), 219.

A francia regény neves szakértője, a krakkói Jagelló Egyetem professzora legújabb könyvében George Sand jelenlétével, fogadtatásával foglalkozik. A bevezetőben megfogalmazott kérdés arra keres választ, miként történhetett meg, hogy a 19. században lengyel földön még csodált, nagyabecsült író az utókor jóformán már csak egy szerelmi melodráma szereplőjeként tartja számon?

Az első rész Sand jelenlétének fénykorával, az idegen megszállás alatti évekkel, a két felkelés (1830, 1863) közötti korszakkal foglalkozik, amelyben fontos szerepük volt a nemzet fennmaradásáért küzdő nőmozgalmaknak. Az első írások a 30-as évekből valók, s ahogy nálunk Sand Györgyként, a lengyeleknél Jerzy Sandként említik az írónót. Egyfelől az *Indiana* és a *Lélia* „térfiasszenijét”, a női emancipáció harcosát ünneplik, másfelől viszont eszméit, életmódját „extravagánsnak”, sőt perverznek ítélik. Az utóbbi vélekedésben, állapítja meg a szerző, jelentős szerepe volt a nyugati hatások ellen védekező, erős nacio-

nalizmusnak. Egyértelmű irodalmi és emberi elismerést csak Julia Woykowskától, a „poznaui Sandtól” kapott: „az ellen küzd, ami van”. Sand közvetlen hatása azonban az írónők műveiben nem mutatható ki, inkább csak a romantika közős témái említhetők.

A század második felében, az ún. pozitivisták korszakában, politikai vitákban már nem merül föl Sand neve. Ekkor, akárcsak Balzacot vagy Hugót, őt is „klasszikusnak” tekintették. A korra talán legjellemzőbb vélemény a század legnagyobb írónőjétől, Eliza Orzeszkowától való, aki noha a feminista mozgalom vezéralakja volt, bizonyos kérdésekben meglehetősen konzervatív nézeteket vallott. Sand korai regényeit feledhetőnek tartja, a *Consuelót*, pl. ezoterikus vonatkozásai miatt, szembeállítja a késői művekkel: „ott az álom, itt a valóság; ott az ábránd, itt a gondolat; az álom, az ábránd szétfoszlik, mint a köd; a gondolat és a valóság igazsága megmarad, nem érinti az idő.” Orzeszkowa ízlése nyilvánvalóan távol állt a romantikától, Sand hatásáról az ő esetében sem lehet beszélni, legfeljebb írásmódjuk bizonyos hasonlóságáról. A pozitivisták generáció másik képviselője, W. Marrené-Morzowska társadalmi nézeteivel is egyetértve, a munkájából megélt írónők úttörőjét ünnepli Sandban, ám ő is a késői regényeket tartja fontosnak. Bochenek-Franczakowa idéz a méltatlanul igazságtalan publicisztikákból is; egy példa 1866-ból: „Igaz, faltuk a regényeit, de ezek annyira emészthetetlenek, hogy minden egészséges szervezetnek fogmosással kellett megszabadulnia tőlük.”

A kötet második része a 19. századi kritikai fogadtatást mutatja be. A társadalmi, politikai kérdésekkel szorosan összefonódó irodalmi problémákban Sand neve jószerivel mindenütt fölbukkant. A konzervatívok szemében ő a francia erkölcstelenségnek és mindannak a rossznak – a lázadás szellemének – a képviselője, melyet a francia forradalom hagyott az utókorra. Ezzel szemben a progresszív kritikusok (köztük is Edward Dembowsky) a társadalmi egyenlőség lánglelkű harcosát, a kor zseniális regényíróját ünneplik az *Indiana* szezójében. Noha a 30-as, 40-es évek heves ideológiai-irodalmi vitái után is megjelentek még rövidebb írások, fordítás-részek, a Sand iránti érdeklődés és főként lelkesedés a 80-as évek közepére már alábbhagyott. Külön fejezet foglalkozik a francia irodalmat jól is-

merő nagy íróval, Kraszewskivel, aki a női emancipációt eleinte ellenző nézetei után, később már kedvezően nyilatkozott az írónőről: különösen levelezését értékeli, az idősebb Sand „nagy intellektusát, nagy szívét”, a halál előtti bölcs nyugalmat csodálja. Nála sem lehet azonban Sand hatásáról beszélni, inkább csak az európai romantikából fakadó affinitásokról, így pl. az ún. populáris regényei kapcsán, melyek moralista megközelítésűek és a valóság bizonyos megszépítése révén emlékeztethetnek Sand falusi regényeire.

Mivel a fordítók választásai meglehetősen esetlegesek voltak (Sand jelentős művei – az *Indiana*, a *Lélia* vagy a *Consuelo* – máig nincsenek lefordítva), és a késői regények közül is csak a szentimentális szerelmi történetek jelentek meg lengyelül, így csupán a franciául olvasó elitnek lehetett teljes rálátása az életműre. A helyzet máig sem változott.

A kötet egy rövid fejezete a Sand-darabok lengyel bemutatóinak eddig feldolgozatlan történetével foglalkozik. Noha több művét is színpadra vitték, csak kettő esetében lehet sikerről beszélni (*Mauprat*, *Le Marquis de Villemer*), de ez is inkább a nagy színészeknek köszönhető közönségsiker volt.

Ami a 20–21. századi fogadtatást illeti: már nem Sand regényei az érdekesek, hanem a *személyisége*. 1945 után, az új rendszer ideológiájának megfelelően, Mickiewicz barátját, a lengyelek védelmezőjét, sőt a szocialista realizmus előfutárát próbálták láttatni benne. A méltató cikkek mellett regényeiből inkább csak rövidített, iskolai kiadványok láttak napvilágot. A fordítások terén történik ugyan némi pozitív fordulat: egy esszé-kötet, egy bő válogatás a Flaubert-rel való levelezésből (2013) és végül, 2016-ban az *Histoire de ma vie* teljes szövege. Ez utóbbi fontos publikációk azonban nem változtattak azon, hogy Sandot ma már alig olvassák, s hogy többnyire csak Chopin szeretőjeként, rossz szellemként tartják számon. „Igazságtalan vele az utókor, állapítja meg a szerző, megfosztotta az őt megillető helytől, melyet az európai irodalom ismeretében el kellene foglalnia.”

Érthető okokból külön fejezet foglalkozik Sand és Chopin kapcsolatával, hiszen, ahogy a szerző megjegyzi, ez a legmakacsabb téma a lengyel irodalmi és bulvársajtóban, s ma is ez határozza meg a lengyel közvélemény Sand-képét.

A Chopin-életrajzok, filmek mind a haza nagy zeneköltőjének „tisztára mosását” szolgálják: Sand csak egy „folt” az ő életén, „romlott zseni”, „szoknyás Don Juan”, „férfifaló”, sőt, „vámpir”. Készerűen állapítja meg a szerző, hogy a lengyel földön egykor ünnepelet nagy író *jelenléte* helyett ma már a *hiányáról* kell beszélnünk.

Bochenek-Franczakowa könyvében a Sand-recepció mellett a kor lengyel irodalmi életről, a sajtóról is alapos áttekintést kapunk. A kötet fontos hozzájárulás a világszerte rendkívül aktív Sand-kutatókhoz, melyek évtizedek óta jelentős eredményeket értek el abban, hogy számos országban George Sand ismét bekerülhetett az irodalmi kánonba; művei ott szerepelnek az egyetemi programokban, doktori értekezések témáját képezik. A számtalan tanulmány, monográfia mellett ma már író óriási levelezése is olvasható, és összes műveinek kritikai kiadása is folyamatban van. A széleskörű olvasottság hiánya azonban más országokban is jellemző, noha regényeit az Egyesült Államoktól Japánig ma is fordítják vagy újra kiadják. (L. *Dictionnaire George Sand*, I-II, Paris, Honoré Champion, 2015. A magyarországi helyzet, a lengyelrel összehasonlítva, csak a fordítások terén mutat kedvezőbb képet.)

Egyetlen kritikai megjegyzés: nagyon helyesen és lényegre mutatóan az egész Sand-jelenséget mindvégig a korabeli politikai élet kontextusában vizsgálja a szerző, ugyanakkor, érzésünk szerint, kicsit több figyelmet fordíthatott volna a történelmi okok fölvezetésére. Az általa megcélzott olvasónak – könyvét franciául írta – eretelán szüksége lenne. A kötetet rendkívül gazdag jegyzetapparátus, bibliográfia és névindex egészíti ki.

SZABÓ ANNA

Birgit OHLSSEN, „Heimat” im Exilwerk von Anna Seghers, Literaturwissenschaft, Bd. 63 (Berlin: Frank und Timme, 2017), 201.

Az Anna Seghersszel foglalkozó német monográfiák egyik legújabbikát a berlini Frank und Timme kiadó jelentette meg. A szerző érdeklődésének középpontjában az a kérdés áll, hogyan változott, illetve változott-e egyáltalán a „haza” fogalma 1933 és 1945 között a száműzött

vagy emigrált német íróknál, illetve, hogy a távollét miatt esetleg teljesen elveszítette-e a jelentőségét. Azért esett a választása Seghersre, mert ő több, a száműzetés szempontjából releváns kritériumnak megfelel: zsidó származású volt, meggyőződéses kommunista, értelmiségi, és mert több művének is maga a száműzetés a tárgya.

Első lépésként a szerző egy rövidebb fejezetben a „haza” (Heimat) fogalmát járja körül, utána pedig a hazát és a száműzetést mint ellentéteket tárgyalja. Áttekinti Németország nemzetiszocialista korszakának kulturális, intellektuális klímáját, de beszél az előzményekről is, hiszen a szempontunkból lényeges nagyváros-vidék, „aszfaltirodalom” és a „rög irodalma” közötti polarizálódás már korábban megkezdődött: a Porosz Művészeti Akadémián már 1933 előtt is vita bontakozott ki a baloldali és a népi-nacionális szárny között. Amikor tehát 1933. január 30-án Hitlert kancellárrá nevezték ki, és megkezdődött a nemzetiszocialista uralom, akkor valójában egy már régóta létező doktrína vált hivatalossá, és amikor május 10-én Németország-szerte sor került a könyvégetésekre, egyáltalán nem ez volt a kezdete a „népkártevőknek” tartott baloldali és zsidó értelmiségiek elleni fellépésnek.

A száműzötteknél és emigránsoknál, akiknek többsége számára a külföldön eltöltött idő tizenkét évig is eltartott, idővel szükségképpen egy egyre inkább eltorzuló hazafogalom alakult ki, ellentétben olyan utazókkal, akik önként voltak távol hazájuktól, hiszen utóbbiak hazatérésük után mindig össze tudták hasonlítani a hazától távol kialakult ideálképüket a valósággal. Előbbieknél azonban lényeges a hazához fűződő individuális kapcsolat is, azaz, hogy mennyire tudott az illető a száműzetés előtt azzal az országgal mint hazájával azonosulni. Ohlsen szerint bizonyosan abból indulhatunk ki, hogy épp a kommunista írók ezt a hazavesztést nem olyan mértékben érezhették sokként, mint a liberális-polgári spektrumhoz sorolható értelmiségiek, mivel a kommunista írók számára már németországi életük alatt is ismert volt egyfajta „belső emigráció” a polgári társadalommal való állandó szembenállás miatt. Ezt követően Ohlsen arról a három országról (Franciaország, az Egyesült Államok és Mexikó) szól, amelyek a legtöbb német ajkú íróknak menedéket nyújtottak és bemutatja,

hogyan alakult a sorsa a száműzötteknek ezekben az országokban.

A könyv tulajdonképpeni fő elemző részében a szerző négy mű alapján vizsgálja a fent említett kérdést. Olyan, a száműzetésben keletkezett művekre koncentrálnak, amelyek az író száműzetésének különböző stációit jelzik: a *Vaterlandsliebe* című beszédére, a *Das siebte Kreuz* és a *Transit* című regényeire, illetve a *Der Ausflug der toten Mädchen* című elbeszéléseire.

Elsőként az 1935-ben Párizsban, az „I. Nemzetközi Írókongresszus a kultúra védelmében” című rendezvényen tartott *Vaterlandsliebe* beszéd alapján próbálja meg azon jellegzetességek előzetes tipológiáját felállítani, amelyek Seghersnél a „haza” fogalmát jellemzik. E beszéd tájékoztatói segítség kívánt lenni az antifasiszta íróknak úgy, hogy ezt a fontos fogalmat („Vaterland”) a fasiszmus sovíniszta fogalomalkotásától elválassza és egy pozitív definíciót állítson vele szembe, ami a száműzötteknek identifikációs lehetőséget kínál. Már itt előfordulnak azok a főbb pontok, amelyeket a „haza” fogalmának további elemzése során az interpretáció kiinduló pozíciójának lehet tekinteni. A „hazai föld” a nemzetiszocialisták általános érvényűnek tekintett, elvont felfogásával (a rög, vér és föld mítosszal) ellentétben Seghersnél több komponensű a „haza” fogalma, amit Ohlsen szerint így lehet összefoglalni: konkrét tájhoz köthető, történelmi fejlődés alá esik, szociális vonatkozásokban manifesztálódik, a nemzeti, kulturális örökséghez tartozik, korrelál az anyanyelvvél és állandó megújulás tárgya.

A *hetedik keresztn*ben, melyet 1938-ban kezdett el írni, a szerző szűkebb hazája (Mainz környéke) még hiteles, valóságközelí ábrázolásban jelenik meg, itt még egy majdnem szentimentálisnak nevezhető, honvágtyól jellemzett visszatekintést olvashatunk a tájról, mely még érintetlen, a háború még nem tette tönkre. De a főszereplő számára ez valójában csak látszatidill, hiszen a táj is megváltozott a náci hatalomátvétellel (pl. a koncentrációs tábor felállítása, a paraszti struktúrák átalakítása miatt), s ez elidegenedést jelent számára a régi hazai tájtól. A *Tranzit*ban – az előző regénnyel ellentétben – a táji szempontok csak marginális szerepet játszanak, a regionális hazára való emlékezések ritkák, akkor is távoli gyermekkori emlékek. Amikor a főhős elhatározza, hogy idegen földön (Franciaországban) marad,

és ott fog harcolni (akár honfitársai ellen is), akkor egy fejlődési folyamat eredményeképpen rájön, hogy számára ott a haza, ahol annak a formálásában aktívan részt tud venni. Az író számára ez azonban csak mexikói élete során vált lehetőséggé, ahol a sok életrajzi elemet tartalmazó *A halott lányok kirándulása* című elbeszélése keletkezett. Ekkor már tudomást szerzett szűkebb hazája lerombolásáról, édesanyja haláláról, ez adta meg a végső impulzust a gyermekkori hazájától való elszakadáshoz. Ekkor lett képes arra, hogy más hazát is elismerjen és megszeressen.

1943/1944-ben minden ok meg volt arra, hogy Seghers a lerombolt haza újjáépítésében való részvételébe vetett hitét elveszítse, ám mégsem vesztette el optimizmusát, hogy a jövőben majd létrejöhessen egy másik Németország. Ez persze nem meglepő, hiszen a náciizmus tényerése ellenére a német kommunisták kitarítottak túlélési stratégiájuk és a jövőbe vetett remény, a pozitív változás lehetősége mellett. 1944-es *Freies Deutschland 1792* című írásában Seghers hangsúlyozza is a hazatérő emigránsok lehetőségét, hogy az új haza kialakításában részt vegyenek az egykori rövid életű Mainzi Köztársaság (1793) szellemében.

Összegzésül megállapítható, hogy Birgit Ohlsen könyve fontos eredményekkel szolgál Anna Seghers életművének vizsgálatához és minden bizonnyal ösztönzően hat majd a további kutatásokra. A kötetet gazdag szakirodalmi bibliográfia egészíti ki, egy névmutató azonban nagyban megkönnyítené az olvasó dolgát.

LŐRÖS PÉTER

TARTALOM

Nem természetes narratológia

TANULMÁNYOK

TÓTH CSILLA: Nem természetes narratológia	91
JAN ALBER – STEFAN IVERSEN – HENRIK SKOV NIELSEN – BRIAN RICHARDSON: Nem természetes narratívák, nem természetes narratológia: a mimetikus modelleken túl (Fordította: <i>Tóth Csilla</i>)	114
BRIAN RICHARDSON: Denarráció. A permeábilis narrátor (Fordította: <i>Tóth Csilla</i>)	143
JAN ALBER: Lehetetlen történetvilágok – mit kezdjünk velük? (Fordította: <i>Tóth Csilla</i>)	156
HENRIK SKOV NIELSEN: Természetessé és nem természetessé tevő olvasási stratégiák: a fokalizáció újratárgyalása (Fordította: <i>Gregor Lilla, Melhardt Gergő</i>)	171
SYLVIE PATRON: Wajdi Mouawad: <i>Anima</i> – Nem természetes vagy naturalizált? (Fordította: <i>Tóth Csilla</i>)	200

FÜGGELÉK	223
----------	-----

VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA	229
-------------------------	-----

KÖNYVEK

PAOLO BUDINI: Louise Labé poétesse lyonnaise / KALMÁR ANIKÓ	233
REGINA BOCHENEK-FRANCZAKOWA: Présences de George Sand en Pologne / SZABÓ ANNA	234
BIRGIT OHLSEN: „Heimat“ im Exilwerk von Anna Seghers / LŐKÖS PÉTER	236